

Hitigazság — tudományos igazság.

A hitigazság és a tudományos igazság szembeállításánál elsősorban a természettudományokra gondolok. Az igazság szónál megjegyzem, hogy a természettudományok nem igen használják ezt a kifejezést. A természettudomány törvényről, törvényszerűségről, szabályról beszél. A természettudós törvénye a nem szakember számára igazság. Az igazság szó elsősorban bizonyos megállapításnak bizonyos ténnyel való megegyezését jelenti, de emellett ethikai színezete is van. Ez az ethikai színezet gyakorlatilag is érvényesül cselekedeteinkben, mert egy való helyzet felismerése kényszerítő módon befolyásolja akarati elhatározásunkat. Ha nem tudunk uszni, nem megyünk vízben olyan helyre, ahol tudjuk, hogy az nagyon mély.

Mi a tudomány igazsága? Ez azt jelenti, hogy a természetben engem nem érhet meglepetés, ha a természet törvényeit ismerem és magam azokhoz alkalmazom. E törvények függetlenek attól, hogy hol és ki alkalmazza, ugyanarra az eredményre jutunk mindenütt, ha csak helyesen alkalmazzuk azokat. A természetben nincsen meglepetés, nincsen rosszindulat, csak szigorú, logikus következetesség. A törvény azt jelenti, hogyha bizonyos jól meghatározott műveleteket végzünk, jól meghatározott eredményhez jutunk. És ez érvényes az anyagi világ ezer és ezer jelenségére. Más és más ember, akik nyelviileg nem is értik meg egymást, a világ más és más helyén ugyanahhoz az eredményhez jutnak. Ebben az egyöntetűségben van az anyagi világ törvényszerűsége és ebben van az egyszerű polgár igazsága: nincsenek babonák és nincsenek sötét hatalmak.

A természettudomány a világ ezerféle külső alakja alatt ugyanazokat az erőket, sajátságokat és kapcsolatokat látja. Azonban mindez a térben, az időben, az anyagon játszódik le, mind olyan valamin, amin méréseket tudunk végezni. A teret mindegy, hogy méterrel, kilométerrel, vagy fényévvvel mérjük, — de mérjük. Az

időt perccel, vagy évvel, vagy geológiai korokkal; épen úgy az az anyagot is a mérlegre tesszük és módunkban van megadni, hogy hány kilogram egy darab kő, vagy a föld, vagy a nap tömege. Mint ahogy egy szindarabot más és más néző nézhet, úgy vagyunk mi a természetnek külső szemlélői. A folyamatok, jelenségek ugyanazok; ez az ugyanazonosság a mi igazságunk.

Ezzel szemben a világmindenségben vannak jelenségek, melyek ép úgy a világhoz tartoznak, de, melyeknek színhelye mégsem a mérhető tér, hanem az emberi lélek, melynek csak egy szemlélője lehet, a mi saját énünk. Igaz ugyan, hogy az üzleti könyvekben, hivatalok rubrikáiban sehol sem szerepel egy beosztás, amelyikbe a lélek kerül, ép úgy nem szerepel ez a természettudós jegyzeteiben vagy a mérnök rajzaiban és számításaiban sem; de azért ki mondaná, hogy ez a lélek nem fontos és hogy az ebben a lélekben lejátszódó események feleslegesek lennének. Hiszen a mérnök, a tudós, az iparos munkája végső fokon az embert szolgálja; minden tevékenységük után végső fokon az elégedett vagy elégedetlen emberi lélek mondja ki az utolsó szót. Már a tisztán materiális szükségletek kielégítése után egy örömféle jóleső érzésünk van, ami már a lélekben játszódik le. Vannak más lelki mozzanatok, melyek talán nincsenek egyenes kapcsolatban anyagi dolgokkal és mégis jelentősek egész életünkre. Lelki szemlélődéseink, melyek valami szép felett történnék, nem nélkülözhetők ép úgy, mint még sok más ennél mélyebb lelki ténykedések.

Legmélyebb lelki ténykedésünk az, midőn magunkban elmélyülve szemben találjuk magunkat a Mindenséggel, az abban folyó élet millió jelenségével; midőn szemben állunk saját életünkkel, annak kezdetével és elmulásával és azt kérdezzük, hogy mit jelent mindez, miért van mindez, honnan van mindez és hova vezet. Amikor azt kérdezzük, hogy miért van az öröm, amikor azt kérdezzük, hogy lehetséges-e, hogy az a lélek, mely a gyermek életét aggódva követi, hogy az egyszer ne legyen; lehetséges-e, hogy az a szeretet, mely a gyermekben teljesedik ki, hogy az egyszer megszűnjön. A tudomány elűzheti a babonát, megszüntetheti a természet sok félelmességét, de nem szüntetheti meg egy kikerülhetetlen sorsnak a felettünk való hatalmát.

Nem a magunk akaratából vagyunk itt, és itt kell maradnunk, mikor talán szívesen bucsut mondanánk a siralom völgyé-

nek; nem a magunk akaratából távozzunk innen, talán éppen akkor, mikor legjobban szeretnénk itt maradni.

Ezek a hangulatok játszódnak le a lélekben, anélkül, hogy a tudományok laboratoriumi jegyzőkönyvei ezekről tudomást vennének. Az irodalom, a művészetek rögzítik meg az emberi léleknek ezeket a hullámzásait. Az elmélyedő lélek, mely az itt vázolt kérdésekkel küzd, belső harcaiból, elmélyedéseiből azután néha megnyugodva tér meg és magával hozza onnan a hit világitó fényét. Az elmélyedő lélek ilyen belső kétségek után felülemelkedik a köznapi élet látóhatárán, eszmék születnek benne, amelyek átfogják a világot; amelyek egy nagy harmonikus egységbe rendeznek be embert, anyagot, jót és rosszat, örömet és fájdalmat. Megszületik egy kép, melyben mindennek van értelme, oka, célja és jelentősége; amiben van egy magasabb, igazságos rend, ami nélkül az emberi lélek nem tud élni. Az emberben megszületik egy magasabb léleknek az eszméje és az ember ez eszmében felmagasztosul, mert érzi, hogy részese ő is e magasabb léleknek, de egyszersmind megalázkodik, mert érzi, hogy alá van vetve isteni hatalmaknak. A lélek, mely saját elmélyüléseiből ezzel a felmagasztosulással és megalázkodással kerül ki, igazsághoz jut, mely neki szövétnekül szolgál az élet szövevényeinek homályosságában. Ez az igazság: a hit igazsága.

A tudomány igazsága nem helyettesíti a hit igazságát, de nem is mond annak ellent. Hiszen a tudomány igazsága a rajtunk kívül fekvő tér és anyagnak az igazsága, a hit igazsága pedig lelkünk mélyének igazsága. Lelkünk mélységeibe nem létrán szállhatunk le, ott nem centiméterrel és grammal mérünk. Ez a két igazság egymás mellett van és nem tudnak egymás területére átlépni.

Sokszor hallani olyanokat, mintha a hit és tudomány igazsága egymás ellen szólna, vagy legalább is a tudomány igazsága helyettesíthetné a hit igazságait. Ennek a látszólagos ellentmondásnak az eredete életünknek tér és időbeli adottságában van. A tudomány igazságai anyagba önthetők és azok szemlélésére csak szem és fül kell. Az anyagi világ folyamatai, az anyagi világ törvényszerűségének örök példái, mégis csak ritka szellemek nagy erőfeszítésére van szükség, hogy a természet nyitott könyvéből annak igazságait kiolvashassuk.

Ugyanugy vagyunk a lélek igazságaival is. Minden ember lelkében hasonló lelki folyamatok játszódnak le, de, hogy a hit

igazságaihoz jussunk, kiváló lelkek erőfeszítésére van szükség, akik a saját, önmarcangoló elmélyüléseikből a hit igazságainak gyöngyeit hozzák elő.

Ezeket az igazságokat közölni is akarjuk egymással és itt ütközik a lélek össze az anyaggal.

A közlés ugyanis csak anyag révén lehetséges. A léleknek összes érzelmi hullámzásait, kétségeit és örömeit közölhetjük egy másik lélekkel, de a közvetítő eszköz valami anyagi eszköz vagy folyamat lehet. A szó már magában írva anyagias kép és beszélve is anyagias és fizikailag felmérhető folyamat. A lélek szó maga valami légieset jelent, ami egyéb tulajdonságokkal van felruházva. A lélek hullámaait tudjuk egy másik lélekkel közölni, de csak egy vagy több közbeiktatott materiális folyamat segítségével. Mintegy anyagias jeleket kell találnunk a lelki folyamatokra, amely jeleket azután a másik lélek újra átfordít lelki folyamatokra. Ugyanaz, mint az írás betűi. A jel egy hangot jelent, de azt először meg kell tanulni olvasni.

Ép így meg kell tanulni olvasni a lélek folyamatainak a betűit is. Egy szobor, egy festmény jelent valamit, de nem mindenki számára. Egy zenedarab szintén csak a zeneértő számára jelent valamit. Mig egy hangjegynek eljátszása pontos lehet, tehát mindig ugyanazt a hangot adja vissza, mig egy zenedarab instrumentális lejátszása pontos lehet, hiszen az írott jelet átveszi egy anyagi eszköz segítségével levegőrezgésekbe, tehát az egyik anyagi formából átviszi a másik anyagi formába, az átvitel az anyagi világból a lelki világba már nem ilyen egyértelmű. Hiszen egy zenedarab, bár mindnyájunkat meghat, de nem pontosan ugyanazokat az érzelmeket kelti mindnyájunkban. Az érzelmi átültetés már nem oly tökéletes és nincsen módunkban pontosan meg is mondani, hogy két embernek az érzelmi meghatottsága egyforma-e vagy nem.

A fizikai világban egy folyamatot ugyanugy megismételhetünk, a lelkiek világában ez az egyformaság lehetetlen; itt elég, ha egyneműséget vagy egyféséséget érünk el. Minden lélek egy önálló világ és nincsen módunk arra, hogy egy másik lélek belsőjébe belépjünk és ott megállapításokat tegyünk. A tárgyak, amelyekkel dolgozunk, a mi tér-idő világunkban vannak, tehát itt egyetlen egy világban hasonlítunk össze tárgyakat, miknek egyformaságát mérésekkel megállapíthatjuk; innen van a tudományos igazságok egyértelműsége, mig a lelki igazságok legfőbb egy-

féleségűek. Szavaink, képeink, egész nyelvi kincstünk mind a szemléletes világból valók és ha lelki életünk folyamatát akarjuk közzölni másokkal, azokat először át kell fordítani a szemléletes világ nyelvére. A másik lélek ezt az anyagi világból vett képekkel végzett leírást vissza kell hogy fordítsa lelki színekre, öröm-fájdalomra, lelkesülésre, bánatra, szóval lelki hangulatokra.

Nem az első lelki folyamatot ismételjük meg, hanem egy egészen új, másik lélek próbálja ugyanazt belsőleg átélni. Tudjuk, hogy egy liter víz itt és Londonban molekuláról molekulára egyezni fog minden nyilvánulásában. Ezzel szemben nem fog egyezni két ember érzelme, ha egyik itt hallja Beethoven IX. symphoniáját és a másik csak a szomszédos szobában is. A zene mindkét esetben ugyanaz, de nem lehet ugyanaz a két lélek meghatottsága.

Saját magunk sem vagyunk képesek ugyanazon lelkiállapotunkat kétszer egymás után megismételni. A nagy meghatottságok pillanatai egyes ritka pillanatai az életnek. Mindebből következik, hogy az érzelem, hangulat stb. nem egyértelműen ismételhető jelenségek, mint a fizikai világ jelenségei.

Ha mindezt tapasztaljuk és átlátjuk annak a ténynek jelentőségét, hogy egy lélek egy leirt lelki folyamatot csak az ő egyéni adottságaihoz mérten tud ismételni és így itt olyan egyöntetűségről, egyformaságról nem is lehet beszélni, mint a külső anyagi világban, akkor forduljunk újra az önmagába elmélyedt lélekhez, mely az őt soha nyugton nem hagyó nagy kérdésekre feleletért kutat.

Az eddigiekből következik, hogy már a kérdések feltevése nagyon egyéni lesz és ugyancsak egyéni lesz a megoldás is. Hiszen ez így van a tudomány világában is, pedig ott ugy a kérdések, mint a feleletek a külvilág egyértelműségénél fogva adva vannak. Emellett is mindig megmarad az egyéni képesség, egyéni zsenialitás szerepe. Annál inkább így van ez a lelki kérdések területén, ahol — amint láttuk — kevésbé lehet egyöntetűségről beszélni. Ha már a kérdések is nagyon egyéni színezettek lesznek, még inkább azok lesznek a megoldások. Hiszen a kérdések is, de megoldások is a végtelennel állanak kapcsolatban és a végtelenbe mennek.

Most mindezekhez hozzá kell vennünk azt, hogy egy lelki megvilágosodást szóba foglalni a szókincstünk hiányossága miatt igen nehéz. Tehát a szóbefoglalásnál már igen sok elvész annak

a belső lelki meggyőződés erejéből. Az illető lehet meggyőződve teljesen, azonban nehéz lelki extázisait úgy szóba foglalni, hogy egy másik is ugyanolyan meggyőződéshez jusson. Az elsőnek számára az ő lelki megátásai, szavak nélküli megérzései vezérlő igazságok, a másik számára pedig marad talán csak a szavak köznapi szürke tartalma. Az elsőnek lehet az ő meglátása egy életre szóló, meggyőző és vezérlő igazság, a másodiknál nem feltétlenül lesz az.

A nagy lelkeket, — akik saját mélységükből életreszóló vezető igazságokat hoznak a tudat, az élet színterére — némelyek szenteknek, mi prófétáknak nevezzük, ezek meglátásait megtaláljuk az egyes vallások szent könyveiben. Ha vizsgáljuk, hogy milyen megoldásokat adnak a nagy kérdésekre, azt látjuk, hogy ezek egymástól igen nagyon különbözhetnek. Hisz első sorban nyelvünk, melynek szavai a köznapi életre vannak alkotva, nehezen fejezi ki a meglátottakat.

Hogy mennyire küzd egyes nagy, mélybelátó lélek a nyelv elégtelenségével, álljon itt egy példa Laotse gondolataiból; nemcsak annak példájául, hogy milyen erőtlen a nyelv az isteni sugallat kifejezésére, de egyszersmind annak példájául is, hogy a végső igazságot mégis ki lehet fejezni. Ki lehet fejezni úgy, hogy egyszerű lelkek is megértsek azt. Laotse egy helyen ezt mondja¹:

»Keressük és nem látjuk

Mondhatnók: mindenütt egyforma

Hallgatózunk utána és nem halljuk

Mondhatnók: a nesztelenségig finom

Próbáljuk megfogni és kisiklik kezünkben

Mondhatnók: minden kicsinyénél kisebb.

E hármat nem tudjuk szétválasztani,

mindenütt egyformán világos és homályos

a végtelenségbe szétfolyó

nem lehet névvel nevezni.

Volt akkor is, mikor nem voltak lények.

Alak nélküli alak, kép nélküli kép

Csak láthatatlanságnak nevezhető.

Hiába vagyok vele szemben, az arcát nem látom,

Hiába követem, a hátát nem látom.

Aki azonban felfogja, — az megérti a más

és az idők kezdetét.«

¹ Laotse 14.

Egészen közönséges szavak és mégis benne van minden, amit Istenről lehet mondani. De hívő léleknek kell ezt mondani, bensőleg megvilágosult és áhítatos hívő léleknek, akinek a „mindenütt egyforma“ jelentkezik, a nesztelenségig finom hangosan szól, a minden kicsinynél kisebb mindennél nagyobb alakot ölt. A hívő léleknek kell ezt mondani, aki mindebben az észrevétlenül megtalálja azt, amit az anyagi világ kemény tárgyai között nem talált. Sokféle kifejezés lehetséges, amelyek között azonban a különbség csak akkor nagy, ha a szavak anyagi, vagy szemléletes értelmét vesszük. Ha azonban a szavakat próbáljuk visszafordítani lelki érzelmekké és lelki meglátásokká, már nem lesz közöttük oly nagy különbség.

Mi a lényege ezeknek a lelki meglátásoknak. A legfontosabb tartalmuk az, hogy az ember ezekben egy magasabb létformára emelkedik. Az isteni lélek megsejtése saját lelkünk megnevesedését jelenti. Csak a hasonló értheti meg a hasonlót. A megértés és megsejtés lényegében benne van, hogy a saját lelkünkben is van valami isteni. Ezzel a megsejtéssel létünk kiemelkedik az anyagi lét korlátaiból és egy szabadabb létben érzi magát. Ezzel a szabadabb, magasabb lelki léttel együtt járnak emelkedett erkölcsi követelmények és gyakorlati rendszabályok is. És így lesz ez a magasabb szellemi létforma irányítója a fizikai lét megnyilvánulásainak is. Ha belátjuk ezt, hogy a lelki kételyeknek és töprengéseknek, a lelki megvilágosodásnak ez a legfőbb eredménye és jelentősége, akkor nem lesz nehéz belátni vagy megérteni, hogy másodrendű fontosságu, — azt lehet mondani, hogy tisztán csak didaktikai jelentősége van, — ha Isten személyét egynek vagy háromnak képzeljük el, vagy ha Brahmának nevezik és nem ruházzák fel személyi tulajdonságokkal. Hasonló módon másodrendű fontosságu, hogy a lélek a lélek-vándorlásban egyes újra való születések után tisztul meg, vagy pedig egy jövő létformájában. Mindkét elképzelésben a lényeg az, hogy az emberi léleknek van egy magasabb, tisztultabb létformája, és csak ennek elérése után járulhat az Úr színe elé, vagy egyesülhet az ősz, a boldog Brahm-mal, amelyből származott. Mindkét formában a lélek előtt egy cél van, mely cél, ha azt átérezte a lélek, — ha tehát őt valamely hitigazság megvilágította — vezetőként fog szolgálni az egész életen át és a tettek szabályozója lesz a mindennapi életben.

Az eddigiekből kiviláglik, hogy a tudományos igazság le-

mérhető és megvalósítható a szavak tartalmából, a hitigazság pedig csak a szavak fölött levő szellemből érthető meg. Ebből következik, hogy a hitigazságokban egy bizonyos szabadság van, ami a történelmi idők folyamán a lelkiismereti szabadság néven nyert kifejezést.

Amint láttuk, a hitigazságokhoz jutni csak egyes kiváltságosoknak adatott meg. A gyakorlati életben azonban azt követeljük minden embertől, hogy ezek szerint éljen. Ehhez segítik hozzá az embert az egyes hitirányok testett öltött formái, az egyházak. A legvégső igazságokat többféle szóval lehet formába önteni. A lelki tartalom megértésére az egyes embernek kedvező lelki hangulatot kell teremteni. A nagy igazságok megértésére az egyes embert segíteni kell. Ezt a célt szolgálják az egyes egyházak és azok intézményei. A szenthelyek és kegyszerek szimbólumok, amelyek az anyagi világban jelekezni akarnak valami lelkit. Az istentisztelet különböző formáiban a lelkünket alkalmassá tesszük a hit igazságainak megértésére. Ha tehát fentebb azt mondtam, hogy jelentősége csak a lelki tartalomnak van, az egyes egyházakat elváltató elveknek gyakorlati jelentősége van. Csak egy önmagában kerek eszmekörben, egy gyakran ismétlődő hangulatban képes a gyakorlati élet munkájától fáradt ember a hit igazságait átérzeni. Nem szóban való megtanulásról van szó, hanem olyan átérzésről, ami vezetönk legyen a köznapi életben. Épen ezért nekem lehet idegen egy hindu templom sok arabeszkje és fantasztikus figurája, lehet nekem idegen a szertartás formája, de az a hindu ugyanazt keresi ott, mint én az én templomomban; ez a tény meghat és összeköt engem a hinduval.

Laotse azt mondja (16.):

»Az örökkévalóság felismerése hozza a türelmességet,
Türelmesség hozza a nemes érzületet,
A nemes érzület hozza a felemelkedést,
A felemelkedés hozza az égi fényt
Az égi fény hozza a megvilágosulást,
A megvilágosulás hozza az örök életet.«

Minden templom az örökkévaló Isten háza és aki odamegy, az már a kezdetén van annak, hogy felismerje az örökkévalóságot; és az *örökkévalóság* felismerése hozza a türelmességet, a nemes érzületet, a felemelkedést, az égi fényt, a megvilágosodást és az *örök életet*. Minden hitnek ez a végső igazsága, akármilyen

szimbolum van templomának tornyán. Minden próféta ezt az igazságot ismerte fel, bármiképen is öltötte szavakba a felismerését. De minden gyülekezet az égi magasságokból visszatér a földre, amikor anyaszentegyházat alkot oly célból, hogy ezt a felismerést ápolja, és hiveit ezekbe a magasságokba segítse. Az anyaszentegyház emberi alkotás a világ többi alkotásai között. Az égből indul; de ép úgy, mint a világ minden élő alkotása kettős: anyagi és szellemi, ennek is van testet öltött formája is. Így nem lehet megakadályozni azt, hogy ne alkalmazzák reá az anyagi tudományok gondolkodásának módját. Így kerül a két igazság egymással egy területre és egymással szembe. Általános szokás, hogy az egyházak alapelveit a világi tudományok módszerével kritizálják. Az előbbiekből világos, hogy az nem helyes, hiszen csak anyagba öntött szimbolumokról van szó, és nem anyagról. Mégis megtörténik, hogy tulságosan hangsúlyozva utóbbi oldalát, arra a természettudományok szempontjait alkalmazzák. Így születnek az ilyen megállapítások, hogy a tudományos igazságok szemben állanak a hit igazságaival. A fentiekből azonban világos, hogy ez csak félreértésekből származik.

Dávid Ferenc mély áhítatával megérezte, hogy a hit igazságai tul vannak a szavak határán, és ezért adott tételeinek oly fogalmazást, melyek egyszerűségükben nem ütköznek bele a tudományos megállapításokba.

Ezeken tul azonban Dávid Ferenc fogalmazásának megvan az a nagy jelentősége, hogy egyszerűségével kifejezetten hangsúlyozza, hogy a léleknek önmagában kell felemelkednie a földöntúli magasságokba és neki önmagának kell megteremtenie azt a képet, ami őt vezérlőképen követi a köznapi élet szövevényeiben is. Egy az Isten és Jézus Krisztus az ő legnagyobb prófétája. Ez az egyszerűség egy szép regény írására ihlette Jókait és ez az egyszerűség képes minden embert meghihletni arra, hogy az ő lelkében az anyagi világ, az élet anyagi rezdülései bizalommal húzódnak meg a láthatatlan égi szellem alkotó karjai között, hogy az ő szívének lesz egy vezérlő kincse, egy nagy hitigazsága, amely nem kerül soha szembe a földi tudomány igazságaival.

Dr. Gyulai Zoltán.

Közműveltségünk hanyatlása és ujjáépítése.

A közelebbi években ezen a címen jelent meg Schweitzer Albertnek, a nagyhirű kulturmunkásnak egy könyve, melyet bizonyára többen olvastak. Miután még többen lehetnek, akik a könyvet nem ismerik, lelki kényszert éreztem a könyv tartalmának ismertetésére.

A szerzőről csak annyit tudok, hogy tanár, bölcsészdoktor, orvos és lelkész.¹ Könyve azt mutatja, hogy gondolkozó és kereső elme. Afrika őserdeiben írta azt. Ott szerezte azt a bizonyosságot, hogy a gyermek és a kezdetleges népek képességeiből következőket lehet levonni közműveltségünk felépítésére.

Magam nehezen tudnám megállapítani, hogy az író milyen szellemi irányzathoz tartozik. Könyvének olvasása közben azt látom, hogy gondolkozása magas fokon áll s lelkét az emberi haladás őszinte vágya hatja át, amint az ismertetés során ki fog tűnni. A könyvben nemes irányelvek, magas célkitűzések vannak lefektetve s éreztetni tudja, hogy az emberszeretet, a megértés, az ember-értékelés gyönyörű eszménye az itt megadott módon valósulhat meg. Ha az ismertetés nem ezt a hatást tenné az olvasóra, annak oka az ismertető gyöngé képességeiben keresendő.

Az író a könyv első fejezetében azt a megállapítást teszi, hogy „közműveltségünk hanyatlásának a bölcsészet az oka“.

A mindennapi életben gyakran hangsúlyozzák, hogy a közműveltség hanyatlásának a háboru az oka. Pedig a háboru maga és az utána következő nagy fegyverkezés nem egyéb, mint a közműveltség hanyatlásának a nyilvánulása. Ami elméletileg már adva volt, az a világháboru kitörésével csak valóra vált és azóta állandóan az anyagi és szellemi rossz kölcsönhatása érvényesül. A köz-

¹ Érdekes életrajzát lásd Keresztény Magvető 1937 évi 3-ik füzetében Ifj. Kovács Lajos tollából. Szerk.